Anca Mihaela Sapovici

SOARTA ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE DIN GREACĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ: CAZUL CUVINTELOR EXPRESIVE* (I)

Ne-am propus să abordăm aici problema împrumuturilor din limba greacă, care au suferit o depreciere stilistică sub efectul unor factori de natură extra-lingvistică. Este un prim pas al unui demers care vizează alcătuirea unui studiu monografic asupra cuvintelor româneşti împrumutate din limba greacă în ultima dintre cele trei perioade ale schimburilor lingvistice dintre cele două limbi. Articolul de faţă cuprinde o introducere teoretică, privitoare la fenomenul împrumuturilor din greacă ce au primit de-a lungul vremii conotaţii stilistice şi un corpus lexical, explicat şi contextualizat, în măsura în care acest lucru a fost posibil. Am urmărit cuvintele în diacronie, insistând asupra evoluţiei lor stilistice, am avut în vedere aspectul pragmatic al situaţiei lor în româna actuală, abordând fenomenul lingvistic din perspectiva sociologiei limbajului.

Am încercat, de asemenea, să analizăm problema transferului cultural şi lexical dinspre limba greacă către limba română într-o manieră obiectivă, conformându-ne tendinţei mai noi de abordare a acestui „lung secol al XVIII-lea”[1] românesc cu argumente exacte, fără prejudecăţi de concepţie şi fără dorinţa de a stigmatiza sau de a eticheta în vreun fel personalităţi, evenimente, fenomene, realităţi istorice.

Vom face, pentru început, o serie de precizări în legătură cu unele dintre conceptele pe care le-am vehiculat în acest studiu, precum „fanariotism”, „turcism”, „perioada fanariotă şi prefanariotă”.

1. **Fanariotismele** sunt cuvinte împrumutate din neogreacă în perioada prefanariotă şi fanariotă. Ele corespund unei perioade de aproape patru secole, începând cu epoca românei vechi, până către cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când influenţa limbii şi culturii greceşti începe să fie eclipsată de cea

* Acest articol a făcut obiectul unei comunicări susţinute în cadrul Conferinţelor Academiei Române, Ciclul „Limba română şi relaţiile ei cu istoria şi cultura românilor”, 25 iunie 2015.

[1] Sintagmă aparţinând istoricului britanic F. O'Gorman, *The Long Eighteen Century, British Political and Social History (1688–1832)*, Londra, New York, Sydney, Auckland, 1997, citată de Lia Brad Chisacof în *Româna în secolul fanariot*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012 (în continuare, Chisacof 2012).

LR, LXIV, nr. 3, p. 417–425, Bucureşti, 2015

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

franceză. Prin epoca românei vechi înțelegem perioada cuprinsă între începutul veacului al XVI-lea, când apar primele texte româneşti, şi anul 1780, când se încheie primul proces de unificare a românei literare[2].

2. Avem, prin urmare, în vedere nu numai **perioada fanariotă** propriu-zisă, care începe odată cu instalarea pe tronurile țărilor române a domnitorilor provenind din mediul constantinopolitan fanariot (1711, în Moldova, 1716, în Țara Românească) şi se termină odată cu revoluția de la 1821, ci şi perioadele care au precedat-o şi au urmat-o. Perioada precedentă, de aproape un veac, de la începutul secolului al XVII, până la instalarea lui Nicolae Mavrocordat pe tronul Moldovei şi apoi pe cel al Țării Româneşti, a fost numită, în deceniile din urmă, **epoca prefanariotă**. Termenul „prefanariot" a fost lansat de Eugen Stănescu, în comunicarea *Pré-phanariotes et phanariotes dans la vision de la société roumaine des XVIIe – XVIIIe siècles*, susținută în cadrul simpozionului desfăşurat la Salonic în octombrie 1970, ce a avut drept temă epoca fanariotă şi țările române. O contribuție importantă la actualizarea şi argumentarea acestui termen a avut studiul lui Constantin Rezachevici din *Istoria românilor*, volumul V, dedicat secolului al XVII[3].

În ceea ce priveşte epoca imediat următoare căderii regimului fanariot, ea nu a însemnat sfârşitul *de facto* al influenței limbii şi culturii elene asupra spațiului românesc. Neogreaca a continuat să aibă o pondere importantă până către sfârşitul veacului al XIX-lea.

3. **Turcismele** sunt împrumuturi ce au pătruns, din turcă, în limba română, în vremea secolelor de dominație otomană din sud-estul Europei şi din țările române. După cum sublinia Kostas Kazazis: „Turkish linguistic elements constitute a common denominator (not the only one to be sure) for the spoken form of all the Balkan languages. Turkish further reinforced the Balkan linguistic union (*Sprachbund*) in certain respects such as vocabulay and 'phraseology' […]"[4]. Țările române constituie, însă, un capitol aparte în istoria Balcanilor, în ce priveşte influența exercitată de limba turcă prin intermediul administrației, comerțului, diverselor forme ale vieții materiale. În Țara Românească şi Moldova, limba turcă a fost concurată de limba

[2] I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975, p. 425–430.

[3] C. Rezachevici, în *Istoria românilor*, vol. V, ed. I, Virgil Cândea, Constantin Rezachevici, Bucureşti, 2003, p. 523-524, cf. Constantin Rezachevici „Prefanariotismul. Raportul dintre grecii «împământeniți» şi cei «țarigrădeni»", *Studii bizantine*, 2012, nr. 3, p. 27–41 (în continuare, Rezachevici 2012).

[4] Kostas Kazazis, „The Status of Turkisms in Present-day Balkan Languages", în H. Birnbaum, S. Vryonis (ed.), *Aspects of the Balkans*, The Hague, Mouton Publishers, 1972, p. 89, cf. Victor A. Friedman, *From Orientalism to Democracy and back again. Turkish in the Balkans and in Balkan Languages*, în vol. Raymond Detrez, Pieter Plas (ed.), *Developing Cultural Identity in the Balkans. Convergence vs. Divergence*, Brussels, Presses Interuniversitaires Européennes-Peter Lang [Multiple Europes 34], 2005, p. 25 (în continuare, Friedman 2005).

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

greacă, pe întreg parcursul perioadei stăpânirii turceşti. De aceea, turcismele îşi împart statutul cu ceea ce am numit şi descris mai sus drept fanariotisme. Este adevărat că această observaţie nu se aplică exclusiv spaţiului românesc extra-carpatic. Fanariotismele şi turcismele se confundă de multe ori în conştiinţa subiecţilor vorbitori, multe dintre acestea primind conotaţii stilistice începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, ca urmare a unui proces pe care-l vom analiza mai departe.

1. ÎMPRUMUTURILE DIN GREACĂ ÎN PERIOADA PREFANARIOTĂ ŞI FANARIOTĂ

Este îndeobşte cunoscut faptul că împrumuturile din limba greacă au cunoscut trei mari faze istorice. Primul moment este reprezentat de împrumuturile din greaca veche, pe care limba română le-a moştenit prin intermediul latinei. Cea de-a doua fază priveşte împrumuturile din greaca medie sau bizantină. Marea majoritate a elementelor lexicale de origine grecească din limba română actuală provin, însă, din neogreacă, datorându-se influenţei exercitate asupra culturii şi limbii româneşti prin prezenţa masivă a elementului etnic grecesc în Ţara Românească şi Moldova, în vremea domniilor fanariote precum şi în epoca prefanariotă.

Transferurile lexicale de la greacă la română, din perioada prefanariotă şi fanariotă, sunt consecinţa bilingvismului[5] şi multiculturalismului grecilor stabiliţi în ţările române în acea perioadă. Mulţi dintre ei au fost personalităţi marcante, „cu o cultură rafinată poliglotă, formată în cercurile patriarhiei şi universităţii constantinopolitane”[6], şi în „universităţi din Apus, mai ales Italia (Roma, Padova, Bologna)”[7], care au favorizat transferul cultural către ţara de adopţie. Nu avem în vedere numai oameni politici precum stolnicul Cantacuzino, Radu Mihnea, Alexandru Iliaş, ci şi oameni ai Bisericii, precum Luca al Buzăului şi Matei al Mirelor, egumenul Mănăstirii Dealu (dacă ne referim la perioada prefanariotă) şi Al. Ipsilanti, Ienăchiţă Văcărescu, Grigore II Ghica, Constantin Mavrocordat, care şi-a exersat şi talentul scriitoricesc, Mihail Fotino şi fiul său, Theodoros Fotino etc.

Limba greacă a fost vreme îndelungată o limbă de prestigiu pentru spaţiul balcanic şi în mod particular pentru cel românesc. Nu este mai puţin adevărat faptul că în perioada anterioară secolului al XVII-lea, influenţa grecească a fost mijlocită de cultura popoarelor slave[8]. Poziţia privilegiată a limbii şi culturii greceşti a fost

[5] Chisacof 2012, p. 63.

[6] C. Bălăceanu Stolnici, „Fanarioţi, demnitari otomani, elite greceşti şi domnitori români”, *Studii bizantine*, 2012, nr. 3, p. 24.

[7] *Ibidem*.

[8] V. mai ales G. Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română*, Bucureşti, Göbl, 1894 şi H. Mihăescu, *Influenţa greacă asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966.

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

mijlocită de traducerile din greacă, în prima fază mai ales ale textelor biblice (*Noul Testament* de la Bălgrad, din 1648, *Biblia de la Bucureşti*, din 1688) şi de drept canonic (*Pravila* lui Eustratie Logofătul, din 1632), apoi şi în texte juridice (*Pravilele* din1646 şi 1652) sau moralizatoare (*Floarea darurilor*[9], *Învățături preste toate zilele*[10]). Deşi traducerile de texte religioase sunt preponderente în secolul al XVI-lea, lexicul nu se limitează nici în această perioadă la aspecte ale cultului şi ale vieții eclesiastice, în general, ci se referă şi la „*realia* din alte domenii ale culturii”[11]. Împrumuturile din neogreacă devin din ce în ce mai numeroase începând cu prima parte a veacului al XVII-lea, „grație interesului pentru scrieri istorice şi juridico-administrative, şi se diversifică începând cu ultimele decenii ale aceluiaşi secol, în aşa fel încât, la începutul domniilor fanariote, ele deținеau o poziție aparte în cadrul limbii”[12].

Începând din secolul al XVII-lea transferul dintre cele două limbi se face nemijlocit, prin prezența tot mai masivă a grecilor în țările române. Densitatea rețelelor sociale create în urma acestui aflux al elementului grec a constituit, începând cu această epocă, un factor important în difuziunea limbii greceşti în mediul românesc. Primul mare val de greci vine în Țara Românească în 1611, odată cu Radu Mihnea (care a domnit fără întrerupere în cele două țări române extracarpatice până în 1626: Țara Românească: 1601–1602; 1611; 1611–1616; 1620–1623; Moldova: 1616–1619; 1623–1626)[13], în vremea căruia, cinci dintre cei nouă membri ai Sfatului domnesc erau greci[14]. La fel de adevărat este că în istoriografia mai nouă se face o distincție între grecii venetici şi cei naturalizați şi că mulți dintre constantinopolitanii ajunşi în principate s-au căsătorit cu doamne din nobilimea română, unii dintre aceştia ajungând să facă parte dintre boierii principali ai Divanului: Cârstea, mare vornic, Trufanda, fondatorul familiei boiereşti Pârscoveanu, Ghinea Tzukalas[15], Ghețea din Nicopole, Iordache Ruset, Batişte Veveli, Panaiotache Morona[16] etc. Şi cronicarii vremii distingeau între „răul neam al grecilor”, adică țărigrădenii neîmpământeniți, „elemente levantine şi chiar româneşti protejate de Poartă”[17], numiți de *Letopisețul*

[9] Ediția de la Snagov, din 1700.

[10] Câmpulug, 1642. Ediție îngrijită de W. van Eeden, Amsterdam, 1985.

[11] Emanuela Timotin, „Influența neogreacă asupra lexicului românei vechi. Probleme metodologice”, în Acad. Marius Sala, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (ed.), *Lucrările celui de-al cincilea simpozion internațional de lingvistică*, Bucureşti, 27–28 septembrie 2013, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic Gold, Bucureşti, p. 403 (în continuare, Timotin 2013).

[12] Timotin 2013, p. 407.

[13] Rezachevici 2012, p. 29.

[14] Ion Ionaşcu, „Le degré de l’influence des Grecs des Principautés Roumaines dans la vie politique de ces pays”, în *Symposium. L’époque phanariote*, 21–25 Octobre 1970, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1974, p. 217 (în continuare, Ionaşcu, *Symposium*).

[15] Rezachevici 2012, p. 34.

[16] Ionaşcu, *Symposium*.

[17] Rezachevici 2012, p. 38.

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

Cantacuzinesc, „răii vrăjmaşi greci", „grecii cei răi, ţarigrădeni"[18] şi grecii naturalizaţi, asimilaţi mediului socio-politic românesc.

Transferul lexical a avut ca punct de plecare, în perioada pe care o avem în vedere, cercurile sociale înalte, curtea domnului şi boierii, chiar dacă o influenţă importantă în difuziunea împrumuturilor din greacă au avut-o şi clerul şi comercianţii greci. Reflex al unei serii de imitaţii ce caracterizează epoca fanariotă, când domnii încercau să imite luxul oriental al curţii constantinopolitane iar boierii români, la rândul lor, încercau să-şi modeleze manierele după acele ale domnului[19], infiltrarea limbii greceşti în mediul lingvistic românesc a fost un proces de durată. Dacă la începutul venirii grecilor în ţările române, localnicii şi-au manifestat în mai multe rânduri opoziţia faţă de acest fenomen social, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, literaţii aveau tendinţa de a greciza chiar şi împrumuturile din franceză. Ion Ghica aminteşte, astfel, cazul verbului *poursuivre*, încadrat la conjugarea a IV-a, printre verbele de origine grecească, cu forma *poursuivarisi*[20].

Neogreaca a fost adoptată benevol de boieri, în marea lor majoritate pământeni, dar care utilizau această limbă străină ca pe o confirmare şi încercare de conservare a statutului social privilegiat, dar şi de delimitare în raport cu burghezia în ascensiune[21].

Majoritatea cuvintelor pe care le avem în vedere au fost introduse în limba română prin intermediul conversaţiei[22]. Această observaţie este susţinută şi de următoarea constatare: multe dintre cuvinte provin din aoristul verbelor şi nu din forma de prezent, ceea ce ne întăreşte convingerea că ele au fost preluate de vorbitorii nativi de limbă română din greaca vorbită şi nu din cea cultă. Prin urmare, multe dintre cuvintele împrumutate din greacă, păstrate în vocabularul limbii române actuale, se datorează limbii vorbite şi nu celei literare.

2. CUVINTELE EXPRESIVE DE ORIGINE (NEO)GREACĂ

Multe dintre cuvintele împrumutate din greacă fac parte, astăzi, din categoria cuvintelor expresive, suferind o modificare semantică semnificativă, sub efectul unor factori de natură extralingvistică, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul turcismelor (cu care fanariotismele sunt, de altfel, de multe ori asimilate) în toate limbile balcanice[23].

[18] *Istoria Ţării Româneşti, 1290–1690: Letopiseţul Cantacuzinesc*, întocmită de C. Grecescu şi D. Simonescu, Editura Academiei RPR, 1960, p. 91, 105, cf. Rezachevici 2012, p. 38.

[19] Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939, p. 45 (în continuare, Gáldi 1939).

[20] Ion Ghica, *Opere*, vol. I, Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii, glosar, bibliografie de Ion Roman, Bucureşti, Editura pentru Literatură [Scriitori români], 1967 (în continuare, Ghica I).

[21] Fl. Constantiniu, „Când începe epoca fanariotă", în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. XI, Bucureşti, 1992, p. 173, citat în Chisacof 2012, p. 63.

[22] Gáldi 1939; Kostas Kazazis, *The Stylistic Status of the Modern Greek Lexical Elements in Rumanian*, *Zeitschrift für Balkanologie*, XII, 1976, p. 44 (în continuare, Kazazis 1976).

[23] Kazazis 1976, p. 43.

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

Din această categorie fac parte cuvintele argotice, familiare sau populare, toate fiind „produsul afectului şi fanteziei”[24], pe care „conştiinţa subiectelor vorbitoare nu le distinge unele de altele, ci le pune pe acelaşi plan şi le tratează absolut la fel pe toate”[25]. După cum remarca Al. Graur, înţelesul cuvintelor expresive este „cu totul diferit de cel originar”[26], lingvistul român explicând acest fenomen prin impresia vie pe care o produc asupra vorbitorilor cuvintele străine, care, influenţaţi de „fasonul străin al cuvintelor”, nu dau înţelesului o importanţă deosebită[27]. Observaţia este susţinută şi de I. Iordan, care-i adaugă o explicaţie de ordin istoric, observând că „originea străină a unui termen poate evoca o anumită atmosferă spirituală caracteristică pentru o epocă din viaţa poporului nostru sau pentru o categorie socială, care, în ipoteza dispariţiei din limba comună a termenului respectiv, continuă să-l păstreze şi să-l utilizeze”[28].

Cuvinte precum *ahtiat*, *catadicsi*, *fandaxie*, *fandosi*, *ghiftui*, *ifos*, *iotă*, *ison*, *istericale*, *lefter*, *liman*, *maghernița*, *nevricale*, *pricopsi*, *sastisi*, *schimonosi*, *sclifosi*, *sclivisi*, *simandicos*, *tacticos*, *ticsit*, *tagmă*, *tărăboi*, *tembel* fac, astăzi, parte din registrul familiar, fără ca transgresiunea graniţelor acestei categorii stilistice să le fie interzisă. Unele dintre acestea, precum *fandosi*, *ifos*, *schimonosi*, *simandicos*, *tacticos*, *tărăboi*, se asociază uşor registrului ludic, fiind, de aceea, preferate de literatura pentru copii: „Ieri am avut o vizită simandicoasă:/A trecut pe la mine o broască ţestoasă”[29]. Un fenomen demn de remarcat este preferinţa pentru utilizarea cuvintelor expresive de origine greacă în traducerile româneşti din literatura universală pentru copii, incluzând aici nu numai traducerile contemporane, ci şi pe cele din perioada comunistă. Sigur, explicaţia este de natură sociolingvistică şi stă nu numai în forţa expresivă a fanariotismelor şi în general a împrumuturilor din neogreacă, ci şi în tendinţa către expresivitate a acestui tip de literatură, care are drept public ţintă cititori nevârstnici. Tot în literatură, de data aceasta în poveşti, vom întâlni o tendinţă spre utilizarea împrumuturilor lexicale de origine greacă, explicabilă prin tendinţa arhaizantă a acestui tip de texte populare, dar şi prin caracterul lor popular, deci necult.

Alţi termeni s-au fixat într-o zonă obscură a vocabularului actual, fiind resimţiţi de vorbitorii de astăzi de limbă română drept argotici. În această categorie intră o serie de cuvinte precum *aschimodie*, *doxă*, *lefter*, *marghioală*, *matracucă*, *ofticos*, *paranghelie*, *schepsis*, *şustă*, *ţaţă*, unele dintre ele situându-se într-un spaţiu de graniţă, câteodată preferate de limbajul familiar, de multe ori, confiscate de argou.

[24] Iordan Iorgu, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975, p. 311 (în continuare, Iordan 1975).

[25] Iordan 1975, p. 311.

[26] Graur Al., *Alte etimologii româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1975, p. 18 (în continuare, Graur 1975).

[27] Graur 1975, p. 19.

[28] Iordan 1975, p. 311.

[29] *O vizită*, în Ana Blandiana, *Întoarcerea lui Arpagic*, Humanitas, 2008, p. 18

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

O categorie aparte e formată din grecisme fanariote, care şi în limba de proveniență au (şi) un statut stilistic particular[30]. Putem cita aici cuvinte precum *ifos*, *mutră*, *poliloghie*, *tiflă*, *ţaţă*.

La polul opus se situează cuvinte precum *iotă*, *matracucă*, *schepsis*, al căror statut stilistic special ar produce o vie impresie unui vorbitor nativ de limbă greacă. *Skepsis* (gr. σκέψις), de pildă, înseamnă în greacă gândire „aptitudinea de a compara şi de face asocieri de idei; cugetare, concepție”[31]. În limba română actuală *schepsis* este folosit în locuțiuni adjectivale şi adverbiale formate cu prepoziția „cu” şi are sensul de lucru făcut „cu socoteală, cu chibzuință; cu un anumit scop, cu o anumită intenție (nemărturisită)”, fiind folosit exclusiv în registrul familiar[32]. Definiția din DEX nu acoperă, însă, realitatea utilizării acestui cuvânt de către vorbitorii contemporani de limbă română, după cum vom arăta în analiza mai detaliată a acestui lexem. *Matracucă* s-a păstrat în neogreaca contemporană numai în onomastică. În ce priveşte cuvântul *iotă*, dacă în română înseamnă „nimic; boabă, cirtă, ioc”[33], în limba greacă nu este decât numele sunetului „ι”, cea de-a zecea literă din alfabetul grecesc.

Istoria împrumuturilor lexicale din limba greacă a fost influențată de istoria relațiilor româno-elene, cuvintele fiind promovate, disprețuite sau renegate de-a lungul vremii în raport direct cu atitudinea vorbitorilor de limbă română față de elementul etnic grecesc. Împrumuturile din greacă pun în evidență fenomene ce au legătură cu planul socio-cultural al comunicării lingvistice, abordarea elementului alogen grec prin filtrul „sentimentelor de ură şi nemulțumire”[34] având efect şi în plan lingvistic.

Atitudinea vorbitorilor nativi de română a devenit, în timp, defavorabilă fondului lexical împrumutat din greacă în epoca fanariotă (dar nu numai), astfel că multe dintre cuvintele provenite din greacă au intrat în registrul familiar, primind conotații ironice sau argotice sau subscriindu-se cu totul registrului argotic. Această atitudine disprețuitoare față de fondul lexical de origine greacă nu vizează, însă, termeni ce privesc sfera funcțională a vieții materiale, foarte posibil legate de continuitatea relațiilor comerciale greco-române[35], cel mai probabil datorate utilizării lor frecvente de către grecii aflați în trecere sau stabiliți în țările române în perioada prefanariotă şi fanariotă şi mai ales nevoii de extindere a funcției referențiale a limbii[36]: *caisă*, *castană*, *cutie*, *diamant*, *fasole*, *garoafă*, *lămâie*, *matostat*, *mărgăritar*, *mobilă*[37], *pandişpan*[38], *piper*, *plapumă, policandru, portocală*, *prosop*, *pungă, rodie, salată*, *stafidă*, *trandafir*, *zahăr* etc.

[30] Kazazis 1976, p. 46.
[31] Τεγόπουλος-Φυτράκης, s.v. „σκέψη”.
[32] DEX, s.v. „schepsis”.
[33] DA, s.v. „iotă”.
[34] Gáldi 1939, p. 26.
[35] Gáldi 1939, p. 66-67.
[36] Chisacof 2012, p. 61.
[37] Graur 1975, s.v. „mobilă” p. 63–64.

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

Eliminarea sau stigmatizarea fanariotismelor a fost favorizată de curentul naţionalist care promova, printre altele, şi o întoarcere la latinitate a limbii române, precum şi orientarea generală a societăţii către Europa de Vest. Această tendinţă a avut drept urmare un influx semnificativ de neologisme franţuzeşti şi italieneşti[39]. Ideologia naţionalistă şi „instrumentalizarea negativă a fanarioţilor în procesul de construcţie naţională”[40] au jucat un rol decisiv în marginalizarea şi stigmatizarea moştenirii fanariote, deci şi a cuvintelor de origine greacă păstrate în limba română. Scrieri precum romanul *Ciocoii vechi şi noi*, operele dramaturgice ale lui Alecsandri sau scrierile lui C. Negruzzi (pentru a aminti doar câteva dintre numele mai sonore) au avut o mare contribuţie la subminarea prestigiului pe care limba greacă îl avea în ţările române. La Filimon, portretul apăsat negativ al fanariotului, pe care-l zugrăveşte în romanul său, este rezultatul unor „detalii de interpretare care nu sunt cerute de vreun scrupul istoric şi care nu se explică nici printr-o necesitate organică a acţiunii literare şi care, indiferente atât istoriei cât şi claritătii naraţiunii, nu se află acolo decât pentru a influenţa imaginaţia cititorului şi a pleda în mod perfid într-un sens antifanariot”[41]. Este şi cazul scrierilor lui Negruzzi, care adaugă acestei *causerie* auctoriale specifice romanului lui Filimon, multă ironie şi un dispreţ declarat faţă de tot ceea ce are legătură, într-un fel sau altul, cu epoca fanariotă.

Nici Ion Ghica, în ciuda prezumţiei de obiectivitate şi realism pe care şi le alocă naratorul în scrisorile adresate lui Vasile Alecsandri, nu face excepţie de la regulă. Întâlnim şi în paginile sale observaţii depreciative fulgurante la adresa fanarioţilor: „Trebuie cu orice chip să scăpăm ţara de necazurile ce au dat peste dânsa, să o cotorosim de lăcustele din Fanar, care nu se mai satură”[42]. Aceştia sunt asociaţi, de cele mai multe ori, ciocoilor, ca şi în opera lui Filimon: „Tată-său, moşu-său, buni şi străbuni, toţi ciocoi zăcaşi şi răi, slugi plecate a tuturor puternicilor şi a tuturor fanarioţilor”[43] sau „adevărul adevărat este că unul cugeta să-şi dezrobească ţara de sub jugul musulmanilor şi celălalt voia să o scape de fanarioţi şi de ciocoi”[44].

Multe dintre cuvintele de origine greacă intrate în limba română în perioada prefanariotă şi fanariotă au avut o existenţă efemeră, nefiind veritabile împrumuturi, ci elemente străine, încorporate pentru o vreme în vocabularul limbii române[45]. Mărci ale bilingvismului greco-român al claselor cultivate din epocă, cuvintele greceşti rămâneau necunoscute marii părţi a vorbitorilor nativi de limbă română. De aceea ele nu s-au impus ca veritabile împrumuturi, ci au rămas cazuri meteorice de schimbare de cod, cu o singură atestare scrisă cunoscută în prezent[46]. Multe dintre

[38] Graur 1975, s.v. „pandişpan”, p. 67.
[39] Kazazis 1976, p. 43
[40] Chisacof 2012, p. 41.
[41] Alexandru Ciorănescu, „Nicolas Filimon et le portrait litteraire du Phanariote”, în *Symposium*, p. 90.
[42] Ghica I, p. 357.
[43] Ghica I, p. 164.
[44] Ghica I, p. 171.
[45] Gáldi 1939, p. 127.
[46] V. Chisacof 2012, p. 67–69.

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)

ele sunt glose, în anumite cazuri demonstrații de virtuozitate din partea unui autor erudit: putem cita aici pe Cantemir[47], stolnicul Cantacuzino şi logofătul Vlad Boţulescu de Mălăieşti[48]. Există, însă, şi cazul lexemelor care s-au menținut în limba receptoare (română) până în zorii epocii moderne, pentru a dispărea, apoi, din uz pentru totdeauna. Avem în vedere verbe precum *catandisi*, *costisí*, *clironomisi*, *diortosí*, *epicalisi*, *paraponisí*, *proxenisi*, *pliroforisi*, *protimisí*, *siguripsí*, substantive precum *chiriarh*, *filotimie*, *hronic*, *pierierghie*, *simfonie*.

O a treia situație se referă la cuvinte de origine greacă intrate în limba română în epoca fanariotă, cu o valoare referențială marcată, dar care s-au impus în uz printr-o „reconfirmare" şi „revalidare" venite din sfera francofonă, în epoca renaşterii naționale a țărilor române. E cazul unor cuvinte precum *analoghie*, *anarchie*, *apostasíe*, *arhetip*, *categorie*, *dimocratie*, *eforie*, *epitrop*, *idolatrie*, *patriot*, *politică*, *teatru*, *teorie*. Această observație trebuie aplicată cu precauție, deoarece există cuvinte de origine grecească cu puține atestări în limba română, care nu trec, de obicei, de secolul al XVIII-lea, dar care au fost reintroduse, practic, în limba română prin intermediul limbii franceze: *anomalie*, *anost epigon*, *epistolă*, *ierarhie*, *ipocrisie*, *fantasmă*, *filantropie*, *monarhie*, în cazul cărora DA trimite, fără ezitare, la etimonul mai nou. După cum remarcă Al. Graur, însă, problema multora dintre aceste împrumuturi este dificil, dacă nu chiar imposibil de elucidat. Dificultatea constă în faptul că, pentru un număr mare de neologisme intrate în limba română în epoca veche, s-a propus o etimologie multiplă[49], greco-latină sau greco-franceză. În plus, în anumite cazuri, nu se poate stabili cu precizie dacă împrumutul a trecut direct din neogreacă în română sau prin intermediar, ca rezultat al contactelor lingvistice interbalcanice.

Mai mult, în limba greacă există cuvinte pe care greu le-ai crede de origine străină, dar care sunt formate după model occidental (engleză, franceză)[50]. Este cazul unor cuvinte precum *ατμόσφαιρα*, *φωτογραφία*, formate în Europa Occidentală, din elemente lexicale greceşti, adoptate apoi în greacă cu ajustările morfologice necesare[51].

[47] V. Chisacof 2012, p. 67.

[48] Pentru informații bio-bibliografice referitoare la logofătul Vlad Boţulescu de Mălăieşti, v. O. Olar, „Logofătul de taină. Viața, aventurile şi traducerile lui Vlad Boţulescu de Mălăieşti", în Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, vol I: *Viața lui Scanderbeg*, Ediție critică, introducere, studiu filologic şi lingvistic, glosar şi indice de Emanuela Timotin şi Ovidiu Olar, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013. Pentru glosele greceşti v. Cristina-Ioana Dima, „Canonizarea în spațiul catolic – un spectacol filologic oferit de Vlad Boţulescu «iubitului cetitor»", în *Dacoromania*. Serie nouă, XIX, 2014, nr. 1, p. 22–23, E. Timotin, „Manuscrisul 67 din Arhivele de stat din Veneția", în Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, vol I: *Viața lui Scanderbeg*, ed. cit., p. 58–59 şi E. Timotin, „Apprendre et expliquer. Les gloses dans une *Vie de Skanderbeg* traduite de l'italien au roumain au XVIIIe siècle", în *Revue Roumaine de Linguistique*, 2013.

[49] În legătură cu etimologia multiplă, v. Graur 1963, p. 11–18, şi Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1987, p. 78–88.

[50] Robert Browning, *Medieval and Modern Greek*, Cambridge, 1983, p. 15 (în continuare, Browning 1983).

[51] Browning 1983, p. 15.

BDD-A23030 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:39:33 UTC)